

OBLIKOVANJE IN RAZVOJ POSAMEZNIH VREDNOT IN KOMPLEKSNEJŠIH VREDNOTNIH USMERITEV

Petra Lešnik

KLJUČNE BESEDE: vrednote, kompleksnejše vrednotne kategorije, razvojna hierarhija vrednot

KEYWORDS: values, complex categories of values, developmental hierarchy of values

POVZETEK

Področje razvoja in oblikovanja vrednot v odvisnosti od starosti in razvojnih obdobj je v psihologiji še precej neraziskano. S pričujočim prispevkom smo želeli omenjeno problematiko nekoliko podrobneje osvetliti. V raziskavi smo ugotavljali strukturo vrednotnega prostora preizkušancev in obstoj pomembnih razlik v ocenjevanju kompleksnejših vrednotnih kategorij (vrednotnih orientacij, tipov in makrokategorij) med različnimi starostnimi skupinami oseb. Predvidevali smo pojavljanje nekaterih razvojnih sprememb in premikov v ocenjevanju vrednot oz. vrednotnih kategorij. Rezultati raziskave, v katero je bilo vključenih 753 oseb obeh spolov, starih od 15 do 83 let in razvrščenih v štiri starostne skupine, so pokazali dokaj jasno

dimenzionalno strukturo vrednotnega prostora in nekatere pomembne premike v ocenjevanju pomembnosti kompleksnejših vrednotnih kategorij pri osebah različnih starostnih skupin.

ABSTRACT

The relationship between development of values and developmental stages of individuals is still unsatisfactorily investigated. This issue represented the core of our study. First we examined the structure of human values and then we tried to establish how individuals of different ages rate the importance of different complex value groups (value orientations, value types and value macrocategories). We hypothesized that in the space of values some important shifts and changes could exist. With this purpose 753 persons of different ages, from 15 to 83 years old, were comprised into the research. They were divided into four age groups. The overall results obtained by this study show a rather clear structure of dimensional space of values and some significant changes in the estimation of values by different age groups.

UVOD

Vrednote, ki jih večina avtorjev opredeljuje kot pojmovanja zaželenega, vrednega in pomembnega, se v pravem pomenu besede oblikujejo šele v obdobju adolescence. Pomemben pogoj za njihovo oblikovanje namreč predstavljajo ustrezne zmožnosti formalno-logičnega mišljenja. Ko pa se kot abstraktni pojmi pri posamezniku razvijejo, kažejo tendenco k relativni stabilnosti in trajnosti. Pri posameznikih naj bi se ta težnja javljala že po trinajstem letu njihove starosti (Zupančič in Justin, 1991). Relativna trajnost in nespremenljivost predstavljata eno od pomembnejših značilnosti vrednot, ki pa je kljub temu ne gre jemati v absolutnem smislu. Številni avtorji (Rokeach, 1973; Kilby, 1993; Musek, 1993) namreč opažajo, da se pri posameznikih v daljših časovnih obdobjih pojavljajo nekateri premiki v preferencah posameznih vrednot in vrednotnih usmeritev. To govori v prid dejstvu, da se vrednote kljub svoji relativni stabilnosti v posameznikovem življenju vendarle tudi spreminjajo. Primerjave med različnimi raziskovalnimi rezultati napeljujejo na ugotovitev, da se v opaženih vrednotnih premikih

kažejo nekatere zakonitosti. Tako naj bi se v mlajšem obdobju posamezniki bolj usmerjali k hedonskim vrednotam, nato naj bi postajale pomembnejše vrednote uspešnosti, doseganja in moči (statusne vrednote), zatem vrednote odgovornosti in dolžnosti (moralne vrednote) ter vrednote osebnega uresničevanja, rasti in izpolnitve (Musek, 1993).

Vrednote, ki so po svoji naravi izredno kompleksen psihičen fenomen, se pojavljajo v vsakodnevnem posameznikovem življenju. Lastnost človekove narave je, da stvari, dogajanja, druge ljudi kot tudi samega sebe neprestano ocenjuje, presoja in vrednoti. Pojavov in stvari ne doživlja izolirano, ločeno drug od drugega, marveč se mu zdijo medsebojno povezani in prepleteni. To velja tudi za vrednote. Posameznik ne poseduje vrednot kot izolirane, ločene entitete, marveč so medsebojno povezane v širšo, kompleksnejšo celoto, v tako imenovan implicitni vrednotni prostor. Verjetno je zato bolj smiselno govoriti o posameznikovem vrednotnem sistemu oz. prostoru kot pa izpostavljati njegove preference posameznih vrednot.

PROBLEM

Z raziskavo smo se najprej usmerili v ugotavljanje strukture vrednotnega prostora. Za tem pa smo želeli ugotoviti, kako se ugotovljene strukturacije vrednotnega prostora spreminjajo glede na starost.

PREDVIDEVANJA

V prvem delu problema smo pričakovali, da se bodo tudi v naši raziskavi potrdile strukturne kategorije vrednot, ki so bile z istim merskim inštrumentom že potrjene v predhodnih raziskavah. Pri drugem delu problema pa smo skladno z ugotovitvami nekaterih empiričnih študij pričakovali, da se bodo med skupinami različno starih oseb potrdile pomembne razlike v ocenjevanju vrednot oz. kompleksnejših vrednotnih kategorij.

METODA

RAZISKOVALNI NAČRT IN SPREMENLJIVKE

Raziskavo smo oblikovali kot multivariatno raziskovanje strukture odvisnih spremenljivk (vrednot) ter njihovega odnosa do starosti kot neodvisne spremenljivke.

PREIZKUŠANCI

V raziskavo je bilo vključenih 753 oseb obeh spolov. Njihova starost se je gibala v razponu od 15 do 83 let; povprečna starost je znašala 34.93 let. Osebe smo razvrstili v štiri starostne skupine. Strukturo vzorca po starostnih skupinah prikazuje spodnja tabela:

Tabela 1: Struktura vzorca

Skupina	Starost	Frekvenca Procent
1	od 15 do 22 let	236 31,3
2	23-35	189 25,1
3	36-60	265 35,2
4	nad 60 let	63 8,4
	Vsota	753 100,0

INSTRUMENT

Za merjenje vrednot smo uporabili Muskovovo lestvico vrednot (MLV), ki obsega 54 različnih vrednot. Preizkušanci so ocenjevali pomembnost vsake vrednote z vrednostmi od 1 do 100. Za orientacijo je bila dana standardna vrednota (Spoznavanje samega sebe) z vnaprej določeno vrednostjo 50.

POSTOPEK

V večini primerov je bila MLV skupinsko aplicirana.

REZULTATI IN DISKUSIJA

STRUKTURA VREDNOTNEGA PROSTORA

Zanimalo nas je, kako preizkušanci kot laiki povezujejo posamezne vrednote, ki se jim zdijo pomensko in vsebinsko dovolj blizu, in kako jih grupirajo v širše vrednotne kategorije. V ta namen smo uporabili faktorsko analizo (metodo glavnih komponent z Varimax rotacijo). Po Keiserjevem kriteriju smo izločili 10 faktorjev, ki pojasnjujejo 60 odstotkov celotne variabilnosti zbranih podatkov. Naslednji uporabljen kriterij za ekstrakcijo faktorjev - Scree test - je pokazal, da sta z vsebinskega vidika smiselni še dvo- in štirifaktorska solucija. Desetfaktorska solucija posreduje podobo desetih faktorjev imenovanih vrednotne orientacije. Glede na vrednote, ki so z njimi najmočnejše nasičene, smo jih poimenovali: hedonsko-statusna orientacija, orientacija fizične sprostitve, spoznavna, kulturna orientacija, patriotska orientacija, orientacija k varnosti, k zbliževanju, tradicionalno-moralna, societalno-demokratska orientacija ter orientacija poklicne uveljavitve nasproti veri. Rezultate štirifaktorske solucije smo interpretirali kot vrednotne tipe. V primerjavi z desetimi vrednotnimi orientacijami so splošnejšega značaja, saj obsegajo večje število posameznih vrednot. Potrdili smo hedonsko-statusni tip, izpolnitveni, potenčno-patriotski in moralni vrednotni tip. Najsplošnejšo raven vrednotnega prostora posredujejo rezultati dvofaktorske solucije. Dva faktorja, od katerih vsak nasičuje veliko posameznih vrednot, predstavljata makrokategoriji oz. makrodimenziji vrednot. Na tem nivoju vrednotnega prostora rezultati potrjujejo znano razpetost človekove narave, razpetost na telesno, čutno, materialno bit na eni strani ter na kulturno, moralno in prosocialno bit na drugi strani. Dobljeni skupini vrednot smo zato poimenovali kot makrokategorijo dionizičnih ter makrokategorijo apolonskih vrednot. Slednja zajema predvsem vrednote moralnega, potenčno-patriotskega in del vrednot izpolnitvenega tipa, medtem ko makrokategorija dionizičnih vrednot najmočnejše nasičuje vrednote hedonsko-statusnega tipa ter del vrednot izpolnitvenega vrednotnega tipa. Zaključeno podobo implicitnega vrednotnega prostora dobimo, če rezultate deset-, štiri- in dvofaktorske solucije prikažemo strnjeno (slika 1).

1	0,6385	0,51036
2	-0,20208	0,0973
3	-0,33550	0,32751
4	-0,38558	0,51615
Vsota	0,0000	

Slika 1: Implicitni vrednotni prostor

Na sliki prikazane povezave med posameznimi nivoji vrednotnega prostora (vrednotnimi orientacijami, tipi ter obema makrokategorijama) izhajajo iz največjih faktorskih nasičenj vrednot, pri tem pa so lahko posamezne vrednote nasičene tudi z več faktorji oz. dimenzijami istega obsega.

RAZLIKE MED STAROSTNIMI SKUPINAMI V VREDNOTNIH USMERITVAH

Z multivariatnimi analizami (analizo variance ter diskriminantnimi analizami) smo ugotavljali obstoj pomembnih razlik med skupinami različno starih oseb na predhodno ugotovljenih nivojih vrednotnega prostora. Če si najprej ogledamo rezultate vpliva starosti na obe vrednotni makrokategoriji (tabela 2), vidimo, da se starost potrdi za pomembno determinanto ocenjevanja tako apolonske kot dionizične makrokategorije vrednot. Iz sredin faktorskih skorov (tabela 3) odčitamo, da pomembnost apolonske makrokategorije vrednot s starostjo narašča, medtem ko pomembnost dionizične z naraščajočo starostjo upada. To pomeni, da mlajše osebe v primerjavi s starejšimi v povprečju višje ocenjujejo dionizične vrednote, starejšim skupinam oseb pa so pomembnejše apolonske vrednote.

Tabela 2: Vpliv starosti na ocenjevanje obeh makrokategorij ($df = 3;724$)

Vrednotna makrokategorija	Hipotet. sr.kvad.	Napaka sr.kvad.	F-test	Pomemb.
dionizična	41,66219	,78347	53,17671	,0000*
apolonska	31,96446	,84673	37,75069	,0000*

Legenda: * - statistična pomembnost razlik

Tabela 3: Aritmetične sredine vrednotnih makrokategorij po starostnih skupinah

Skupina	Dionizična	Apolonska
1	,63895	-,51036
2	-,20208	,00972
3	-,33550	,32751
4	-,38558	,51615
Vsota	,00000	,00000

Na ostalih nivojih vrednotnega prostora smo pomembnost razlik med štirimi starostnimi skupinami oseb ugotavljali z diskriminantno analizo. Po metodi postopnih korakov je diskriminantna analiza izločila vrednotne tipe z največjo močjo razlikovanja štirih starostnih skupin. Pokaže se, da so to vsi štirje tipi: hedonsko-statusni, izpolnitveni, moralni ter patriotsko-potenčni. Nadalje smo izločili tri diskriminantne funkcije, od katerih sta dve statistično pomembni. Njunjo strukturo prikazuje tabela 4, položaj štirih starostnih skupin na obeh funkcijah pa razberemo iz tabele skupinskih centroidov (tabela 5).

Tabela 4: Rotirani standardizirani koeficienti obeh diskriminantnih funkcij

Vrednotni tip	Funk.1	Funk.2
hedonsko-statusni	,87290*	-,13272
moralni	-,65367*	,05577
patriotsko-potenčni	-,05984	1,00919*
izpolnitveni	,12100	-,19361*

Legenda: * - označuje večji korelacijski koeficient med spremenljivko in funkcijo

Tabela 5: Skupinski centroidi

Skupina	Funk.1	Funk.2
1	,94539	-,52791
2	-,25505	-,41842
3	-,51533	,47685
4	-,62335	1,25440

K oblikovanju prve diskriminantne funkcije najbolj prispevata hedonsko-statusni ter moralni vrednotni tip. Drugo funkcijo močno oblikuje zlasti patriotsko-potenčni tip, v manjši meri pa tudi izpolnitveni tip (tabela 4). Predznaki koeficientov dobijo svoj pomen šele takrat, ko upoštevamo vrednosti skupinskih centroidov (tabela 5). Iz njih razberemo, da se prva funkcija linearno spreminja s starostjo; pomen hedonsko-statusnega tipa s starostjo torej upada, pomen moralnega pa narašča. Vrednosti centroidov za

drugo funkcijo kažejo, da patriotsko-potenčni tip najbolj cenijo najstarejše osebe, izpolnitveni tip pa osebe v drugi starostni skupini.

Na nivoju vrednotnih orientacij je diskriminantna analiza izločila sedem orientacij, ki skupine med seboj pomembno ločujejo. Struktura obeh statistično pomembnih diskriminantnih funkcij je razvidna iz tabele 6.

Tabela 6: Rotirani standardizirani koeficienti obeh diskriminantnih funkcij

Vrednotna orientacija	Funk.1	Funk.2
hedonsko-statusna	,82499*	,19600
tradic.-moralna	-,72697*	,35351
k varnosti	-,36419*	,07783
fizič.sprostitve	,25807*	-,15035
patriotska	,01414	,74533*
k zblževanju	,13704	-,60402*
spoznavna	,18072	-,20565*

Legenda: * - označuje večji korelacijski koeficient med spremenljivko in funkcijo

Tabela 7: Skupinski centroidi

Skupina	Funk.1	Funk.2
1	1,18851	-,35351
2	-,11360	-,49114
3	-,74701	,40410
4	-,98889	1,12068

Iz rezultatov v zgornjih dveh tabelah vidimo, da se prva diskriminantna funkcija linearno spreminja s starostjo, da torej pomen hedonsko-statusne orientacije ter orientacije k fizični sprostitvi z naraščajočo starostjo upada, medtem ko pomen tradicionalno-moralne ter orientacije k varnosti s starostjo narašča. Druga diskriminantna funkcija, opisana s patriotsko-potenčno, spoznavno orientacijo in orientacijo k zblževanju, najbolj ločuje osebe v četrti starostni skupini od oseb v drugi starostni skupini. Prva orientacija je tako najbolj karakteristična za skupino najstarejših oseb, ostali dve pa za drugo starostno skupino.

ZAKLJUČKI

Rezultati raziskave so pokazali, da pri posameznikih obstaja dokaj jasna dimenzionalna struktura njihovega implicitnega vrednotnega prostora. Ta se razteza od nivoja posameznih vrednot preko desetih vrednotnih orientacij, štirih vrednotnih tipov do dveh vrednotnih makrokategorij. Skladnost rezultatov z rezultati predhodno opravljenih raziskav, v katerih je bila uporabljena ista lestvica vrednot, je velika zlasti na nivoju makrokategorij, ki predstavljata najsplošnejši nivo vrednotnega prostora. Na ostalih, bolj specifičnih nivojih pa so med rezultati različnih raziskav že opazna večja razhajanja.

Rezultati analize variancé ter diskriminantnih analiz kažejo na znatno povezanost med starostnimi skupinami ter predhodno ugotovljenimi strukturacijami vrednotnega prostora. To napeljuje k ugotovitvi, da se vrednote kljub relativni stabilnosti v posameznikovem življenju vendarle tudi spreminjajo. Ugotovljeni premiki v vrednotnih usmeritvah pri osebah različnih starostnih obdobj se ujemajo z nekaterimi ugotovitvami drugih avtorjev o tem, da obstajajo pri ljudeh določene razvojne zakonitosti ocenjevanja vrednot. Raziskovalni rezultati potrjujejo ugotovitev, da s starostjo narašča pomen apolonskih ter upada pomen dionizičnih vrednot. Pri vrednotnih tipih pa je opazna skladnost rezultatov v tem, da s starostjo narašča pomen patriotsko-potenčnih in moralnih vrednot, upada pa pomen hedonsko-statusnih vrednot. Ugotovljene tendence vrednotenja se zrcalijo tudi na nivoju vrednotnih orientacij. Rezultati potrjujejo močnejšo nagnjenost najmlajše skupine oseb k hedonsko-statusnim vrednotam ter vrednotam fizične sprostitve. Orientacija k zblíževanju prihaja v ospredje pri skupini oseb, starih od 24 do 35 let. Pri njih zasledimo tudi nekoliko večjo usmerjenost k spoznavnim vrednotam. Močnejšo nagnjenost k tradicionalno-moralni orientaciji, orientaciji k varnosti ter patriotski orientaciji pa zasledimo pri skupinah najstarejših oseb.

Razlik v ocenjevanju posameznih vrednot pri preizkušancih štirih starostnih skupin nismo posebej izpostavljali, saj se je bolj zanimivo in hkrati bolj smiselno osredotočiti na razlike na kompleksnejših ravneh vrednotnega prostora. Ugotovitve različnih empiričnih raziskav (Schwartz, 1992; Musek, 1993) namreč kažejo, da se pri posameznikih pojavljajo vrednote kot medsebojno povezane in ne kot izolirane entitete.

Z rezultati raziskave smo nekoliko osvetlili področje razvoja in spreminjanja vrednot v odvisnosti od starosti. Nedvomno pa bo ob izrednem zanimanju za vrednote - ne le v psihologiji, temveč tudi v drugih znanstvenih disciplinah - omenjena problematika še nekaj časa predmet različnih raziskovanj.

LITERATURA

Gaj Vidmar, Grega Repovš, Marijana Laibacher

1. Kilby, R.W. (1993). The study of human values. Lanham: University Press of America.
2. Lešnik, P. (1995). Razvoj in oblikovanje vrednot. Ljubljana, Filozofska fakulteta (magistrska naloga).
3. Musek, J. (1993). Osebnost in vrednote. Ljubljana: Educy.
4. Musek, J. (1994). Lestvica vrednot (MLV). V T. Lamovec (Ur.), Psihodiagnostika osebnosti 2 (str.229-239). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
5. Rokeach, M. (1973). The nature of human values. New York: The Free Press.
6. Schwartz, S.H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical test in 20 countries. Advances in Experimental Social Psychology, 25, 1-65.

POVZETEK

Prispevek podaja pregled pojmovanj in raziskav zaznavne obrambe ter predlaga smernice za nadaljnje eksperimentalno delo na tem področju. Najprej je opisan nastanek pojma zaznavna obramba, širši teoretični umestitvi problema pa je namenjena kratka predstavitev pogledov psihobiologije na podzavest in zgodovine pojmovanj obrambnih mehanizmov. Nato so z značilnimi eksperimenti predstavljena glavna obdobja raziskovanja zaznavne obrambe - od začetnih raziskav, preučevanja odgovornih efektov in zatona priljubljenosti problematike preko problema razlikovanja med zavedanjem in prepoznavanjem dražljajev do uporabe senzornega skaliranja. Predstavljena je še zaznavna vigilanca, v zaključku pa so podana možna izhodišča za nadaljnje preučevanje zaznavne obrambe in predlagane izboljšave eksperimentalnega postopka.

